

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXVI. évf.

1901. Martius—Április.

2-ik füzet.

Szentábrahámi theológiája.

IV.¹

-- III. „A ker. erkölestanról vagyis a ker. vallás feltételeiről.“ —

Jézus életében a hit és cselekedet ninesen különválasztva. Minden tettének a hit volt a forrása. Tudománya is a vallási és erkölesi elemnek legszebb öszhangját mutatja. Vallási igazságainak mindig megvan a maguk erkölesi tartalmuk s viszont erkölesi igazságai a vallás zománecát hordozzák magukon. Ezen a nyomon jártak tanítványai és apostolai is. „Hittek“ s azért „szóltak“ és cselekedtek. Tanításaik által is ezt az irányt követték. Az ó és középkori hittudósok műveiben is a vallási és erkölesi elem egymással összeforva jelenik meg. Maguk a reformátorok sem tudták a vallás- és erkölestudományt egymástól különválva képzelni. A két tudományt legelőbb 1577-ben Daneau Lambert genfi tanár választotta két felé a könnyebb tárgyalás és tisztább felfogás érdekében. Azonban a mint az emberi cselekedetekben a vallási és erkölesi között éles határvonalat húzni alig lehetséges: úgy e két tudománynak gyökérszállai egyik a másikba messze benyulnak. Ezért van az, hogy még ma is akárhányszor egy-egy vallási kérdés az erkölestudomány körében tárgyalatik és megfordítva az erkölesi élet kérdései a hittanban vannak előadva.

Igaz, vannak a bölesészeti erkölestan írók között akárhányan, a kik nem csak a két tudományt; hanem magát a vallást és erkölesöt is függetleníteni akarják, illetve az erkölesöt ki óhajtják venni a vallás gyámkodása alól amaz érv alapján, hogy a vallás általában nem csak hogy közönyös, hanem még káros is az erkölesre nézve. Nem ezélunk ez érv alaptalan és téves voltának a kimutatása. Itt csupán azt jegyezzük meg, hogy egyes kiválóbb egyén, ha elméletileg el is választhatja a vallást és erkölesöt egymástól, ha azt az erőt, a mely a vallásban rejlik, valamely más

¹ Az I—III. t. I. 1900. évf.-ban.

fogalommal helyettesítheti is; de abban a társadalomban, a mely keresztényi alapokon nyugszik s keresztényi elvek szerint van berendezkedve, a független morál egyszerűen lehetetlen. S nem érhetné e társadalmat nagyobb csapás, mint ha a biztos és kipróbált alapok elhagyásával a független erkölcs számára rendezkednék be; mert az erkölestől elválasztott vallás szabad útat nyitna a beteges pietismus üres álmadozásaira, a vallástól független erkölcs pedig a pharizeusi lelketlen formalizmusra, a melyek pedig teljesen ellentétben vannak nem csak a kereszténység eszlatáival; de a társadalom és az emberiség legszentebb érdekeivel is.

Szentábrahámi theológiájának alkotó eleme a ker. erkölestan, melyet könyve III-ik s legterjedelmesebb részében ad elő. Szerinte „a ker. erkölestan a theológiának az a része, mely a mennyei ígéretek elnyerése eszlatából a ker. emberhez méltó eselekedetekre tanít“. (1. f. 1. §.) Az erkölestan tárgyalásánál két dolog veendő figyelembe: I. Az Isten parancsolatai. II. Az ígéretek és fenyegetések, melyekkel Isten az ő parancsolatait megerősítette. E két tétel alatt tárgyalja Szentábrahámi az erkölestan elvi vagy általános részét, a melylyel mi is foglalkozunk ez alkalommal. A dolog természete szerint szól először az ígéretek és fenyegetésekről, melyek által Isten a parancsolatok teljesítésére ösztönöz s melyek az új-szövetségben vannak előadva. Ezek az ígéretek inkább „lelkiek“ s vagy a jelen vagy a jövő életre vonatkoznak. A miket Szentábrahámi ígéretek ezime alatt tárgyal, azok ma a tulajdonképpeni hittan körében, mint a hit tárgyai szoktak előadatni.

Első ígérete Istennek a *szent lélek*. Mit értsünk ez alatt? „A szent lélek az Istennek amaz ereje (Luk. 1: 35, 49; Csel. 1: 8; Róm. 15: 13; I. Kor. 2: 4, 5) mely által Isten az ő híveit megszentelte és más isteni ajándékokkal megtöltötte“. (6. §.) Ez az isteni erő a szent írás szerint többféleképpen mutatta meg hatását. Jézus Krisztus a szent lélektől fogantatott, hivatalába általa avatott be, szóval „mérték felett“ betöltetett vele. Az apostoloknak is megadatott volt, hogy általa „esudadolgokat eselekedjenek s tanításuknak tekintélyt szerezzenek“. Rendesen pedig abban nyilvánul hatása, hogy az embert örömmre hangolja, megvilágosítja, jóra buzdítja és megszenteli. A szent léleknek nem csak hatását, hanem lényegét is kell vizsgálnunk. E tekintetben egyedül a szent írásra támaszkodhatunk, mert itt „semmiféle böleseleti okoskodásnak helye nincs“. A szent írásban sokszor úgy van körülírva mint „személy“

vagyis olyan tulajdonságai említettnek, a milyenekkel rendszeren csak személyek bírnak, mint tudás, akarat, tanítás, bizonyoságtetés stb. de ezeket a kifejezéseket csak „költői személyesítésnek“ kell tekintenünk, a milyent nagyon sokat használtak a szent írók. Így tulajdonítanak tudást a balkéznek, akaratot a szélnek, beszélést az egeknek, hallást a földnek, vigasztalást Istén vesszőjének. A szent lélekhez hasonlóan van személyesítve a szeretet, a bölcsesség, a törvény, az evangelium, a hit, a bűn, a halál; de azért ezeket senki sem tekinti személyeknek. Azért sem lehet a szent lélek személy, mert a bibliában olyan tulajdonságai említettnek, a melyeket még átvitt értelemben sem lehet személyre ruházni, mint pl. „mérték nélkül adatik“, „kiöntetik“, az emberek vele „megkereszteltetnek“ „betöltetnek“ stb. Igaz ugyan, hogy sokszor az Atyával és fiúval egy sorba említetik; de határozottan meg van különböztetve Istentől, a ki adja. Következésképpen a régiak imája csak az Atya Istenhez irányult; de soha sem a szent lélekhez; mert „az ajándék nem magától az ajándéktól, hanem az ajándékozótól kérendő“. A szent lélek az Atyától származik a Krisztus által s bár különbözőképpen nyilvánul a különböző egyégekben; de azért mégis egy eredetére, természetére és céljára nézve. Minthogy pedig a szent léleknek bennünk való munkássága tőlünk függ, vigyáznunk kell nehogy megszorítsuk, vagy teljesen kioltssuk magunkból.

Istennek egy másik ígérete a *bűnök megbocsátása*, a mi annyi mint a „bűnöktől és az azokból folyó minden nemű büntetéstől való ingyenes megszabadítás“. (22. §.) A bűnöket csak az bocsáthatja meg, a ki ellen elkövették s a kinek hatalma is van a büntetésre, vagy annak elengedésére. Ilyen lény egyedül az Isten. Azonban az Isten a Jézusnak is adott ilyen hatalmat. Sőt az apostolok is birtak olyan hatalommal, hogy a mely bűnöket „megbocsátottaknak vagy még fennmaradóknak jelentettek ki, ez a kijelentés az egekben is helyben hagyatott, de ez a hatalom, mint az egyház megalapításának idejére szóló ajándék az apostolokban bevégződött“. (24. §.) Különben „megbocsátás“ és „megigazítás“ a szent írásban egy jelentésűek. Világi értelemben pedig megigazulás alatt Istennek azt a kegyelmét szokták érteni, a mely szerint a megtérés útján levő bűnössel úgy bánik mint igazzal. A megigazulás föltétele a „cselekvő hit“, a melyhez még megkívánatik Isten „kegyelme“ és a Krisztus „igazságossága“. Ezutóbbi alatt azt kell érteni, hogy a Krisztus mint az idvesség szerzője, megadta mind

azokat az eszközöket, a melyek segítségével igazakká lehetünk. Kötelességünk tehát: bűneink bocsánatáért imádkozni; vigyázni, hogy ugyanazon bűnbe vissza ne essünk; másoknak megbocsátani; bűneink miatt el nem csüggedni s Isten kegyelme tudatában el nem bizakodni.

További ígérete Istennek a *föltámadás* és az *ítélet*. A lélek halhatatlanságát már a pogányok közül sokan hitték; de a föltámadás vagyis a „léleknek és testnek a halhatatlanságra való egyesülése“ a Jézus példája által csak a keresztények között lett bizonyossá. A milyen bizonytalan a feltámadás ideje, éppen olyan bizonyos, hogy egykoron jók és rosszak egy pillanat alatt mind „meg fognak elevenülni“. A föltámadás után következik a halhatatlanság, a melyben nem lesz állati élet; mert az idvezülendők teste egy „dieső átváltozáson megyen keresztül“. Az összes emberi nem fölött egy igazságos, utolsó *ítéletet* gyakorol a Jézus Krisztus, kire reá bizta ezt az Atya. Itt minden eselekedet, akár jó akár gonosz legyen, meg fog ítéltetni. Az *ítélet* azonnal végre is hajtatik, a mennyiben a jók elveszik a „halhatatlan élet jutalmát“, a rosszak pedig az „örök halál büntetését“. Az *örök élet* a szent írás szerint „nemesak soha félbe nem szakadó tartósságot jelent, hanem ezen felül olyan boldogságot is, mely minden rosszat kizár és az azon állapottal egybekapcsolott mindennemű javaknak örömmel való élvezését tartalmazza“. Az *örök habúl* pedig a „kinoztatások teljes érzetével van összekötve“. Nekünk kötelességünk ezeket szem előtt tartva üdvösségünket igaz jó akarattal munkálni.

Istennek *fenyegetései*, melyek a rosszakat utólérik: az elhagyattatás, megvakíttatás és megkeményíttetés.

A fennebb előadott ígérek elnyeréséhez s a fenyegetések kikerüléséhez szükséges az Isten *parancsolatainak* megtartása, melyekről a II-ik fejezetben szól Szentábrahámi. Ezek a parancsolatok nem egyebek, mint „az Isten akarátának kijelentései a felől, hogy mit kíván az emberektől“. Szükség volt ezeket a parancsolatokat kijelenteni; mert ezek ismerete nélkül nem lehetne az emberek fölött ítéletet mondani. Történhetik a kijelentés szóval vagy írásban. Isten mindig gondoskodott arról, hogy parancsolatai kellőleg elterjedjenek s így azok nem tudásával senki sem mentheti magát; de soha sem terjeszti akkora erővel, hogy annak az emberek ellene ne állhatnának. Így az emberi üdvfolyamatnak bár Isten a főoka; de ezt úgy eszközözi, hogy az emberi munkálkodás számára is hely

maradjon. Az isteni parancsolatok teljesíthetők; mert különben nem volnának kötelezők. Igaz ugyan, hogy akárhányszor a legeggyenesebbek is vétének ellenük; de ha minden igyekezetüket oda irányítanak, akkor betölthetnék. Még a nagy bűnösök, a kiket az írás „vakoknak“, „sötétségnek“, „rossz fának“, „lelkileg meghaltaknak“ nevez, sem teljesen alkalmatlanok a megtérésre s a parancsolatok teljesítésére. Ezekből önkényt következik, hogy az Isten parancsolatai mindenkire egyformán kötelezők s e kötelezettség alól senki fel nem oldozható. Fel szokták osztani a parancsolatokat *természetiekre* és *tételesekre*; de ez a felosztás a kegyesség gyakorlására semmi befolyással nincsen; mert úgy a természeti, mint a tételes parancsolatokat egyformán tartozunk teljesíteni. Más felosztás szerint a parancsolatok: *tagadók* és *állítók*. Ezekre nézve a főszabály ez: „A tagadók köteleznek mindig és mindenkorra; az állítók köteleznek mindig; de nem mindenkorra“. (21. §.) A mikor a parancsolatok összütköznek, akkor „azoknak kell elsőbbséget adnunk, a melyek az emberek akaratát szorosabban kötelezik“. Ebből az alábbi szabályok következnek: „Az állító parancsolat enged a tagadónak“. A mit egy bizonyos időben kell megtenni, elébe tétetik annak, a mi bármely időben megtethető“. „A mint mindenik parancsolatnak tárgya, anyaga kiválik a jelessége, hasznossága és szükségessége által: úgy rendesen egyik a másiknak elébe is tétetik“. A parancsolatok teljesítése: *engedelmesség*. Ehez megkívántatik: I. a parancsolatok ismerete. II. A parancsolatok teljesítésében való nagy igyekezet vagy buzgó törekvés, a minnek akadályai: a hanyagság, a langyosság, a közönyösség és egykedvűség. III. A vallásos erényeknek folytonos és állandó gyakorlása, mert az erény pályáján megállani annyi mint visszafelé menni. IV. Az imádkozás, a mi gondolatainkat mindig a kötelességekre irányítva tartja. V. Az örökkévaló és ideiglenes javaknak igaz becslése.

Az isteni parancsolatok tárgya: az emberi *erkölcsi cselekedetek*, melyek Szentábrahámi könyve említett részének III-ik fejezetében vannak előadva. Az erkölcsi cselekedetekre úgy közvetve, mint közvetlen sok minden lehet befolyással; de mégis azoknak legközelebbi oka maga az ember. Ennél fogva minden szabad akaratból folyó cselekedet az embernek számítható be; mert ő annak a szerzője s arról számot adni kötelezhető. Itt a legbiztosabb szabály ez: „A kinek hatalmában állott, hogy valamely cselekedet megtörténjék vagy elmúlasztassék, éppen annak számítható be az“. Ellenben úgy

a szent írás, mint a polgári törvény egyetért abban, hogy „senki sem köteles felelni a más ember tényeért, a vétségek a saját szerzőiket kötelezik“. Azonban a mások eselekedeteit is be lehet számítani annak, a ki azokat tétette, vagy a ki megakadályozhatta volna; de elhanyagolta, vagy pedig azokkal egyetért. Az „esetleges“ eselekedetek, melyek nem akaratból történtek, nem számíthatók be. A eselekedetek a törvényhez való viszonyukban *jóknak, rosszaknak* vagy *közömbösöknek* neveztetnek. Jó eselekedet az, a melyik minden tekintetben „alakilag és alanyilag“ is megegyezik a törvénnyel. Rossz eselekedet pedig az, a mi csak egyetlen körülménynél fogva is az Isten parancsolatjával ellenkezik. A jó eselekedet föltételei: I. Hogy a Krisztus által parancsolva legyen. II. Hogy teljesítésében meglegyen a jó szándék. De esupán a czél a tilos eselekedetet jóvá nem teszi. III. Hogy a jó czél elérésére törvényes eszközök használtassanak. IV. Hogy a jó szándék végre is hajtassék. Minthogy pedig az emberi eselekedetek rugói előttünk elrejtve vannak, igen nehéz azok erkölcsiségéről ítéletet mondanunk. Végül közönyös eselekedetek azok, a melyeknek gyakorlását Isten nem tiltotta meg s a melyek inkább az öltözetre és a polgári életre vonatkoznak. Most az a kérdés, hogy van-e s ha van melyik az a szabály, a mely az embereknek a tilos és megengedett eselekedetek közt a helyes határt megvonja? Ez a szabály a *lelkiismeret*, „a mely nem egyéb mint az emberi eselekedeteknek a törvénnyel való megegyezése vagy meg nem egyezése felől nyilatkozó „ítélet“. A lelkiismeret vagy „megelőző“, a mikor a tenni valót mutatja meg, vagy „rákövetkező“, a mikor magáról a eselekedetről mond ítéletet. A jó lelkiismeret az élet legdrágább kincse s azért azt minden világi dolognak elébe kell tenni s annak szavától sem ígért sem fenyegetés soha el ne térítsen.

A IV-ik fejezet Szentábrahámának a *bűnökről* való gondolatait foglalja magában. „A bűn az isteni törvénynek áthágása“. „Enek alaki mibenléte az, hogy az értelemből és az akarat szabadságából származzék“. Igy a bűn mindenkinek „személyes“ eselekedete. Bár Ádámmal kezdődött; de az ő bűne maradékaira át nem szállhatott; mert annak az utódok sem nem okai, sem nem részesei. Ezt az igazságot világosan bebizonyítja Szentábrahámi magából a szent írásból; mert az Isten bünnel szennyezett lelket nem ad nekünk. (2—8. § §.). Ha tehát az Ádám bűnének sem okai, sem részesei nem vagyunk, önkényt következik, hogy az nekünk be

sem számítható; mert mindenki csak a saját büneért felelős. Ezzel nem az van mondva, mintha mi is éppen olyan, sőt nagyobb mértékben nem lennénk hajlandók a bűnre; mert ugyanazon természetnek vagyunk az örökösei, a mely a szokás és példa által még nagyobb hajlandóságot kapott a bűnre. A bűn kétféle u. m. az „*elkövetés*“ és „*elmúlasztás*“ bűne. Az elkövetés bűne annyi mint „a parancsolatokkal szemben elkövetett cselekedet“. Az elmúlasztás bűne pedig nem egyéb mint „a parancsolt cselekedet elhanyagolása“. Abból a szoros viszonyból, melyben az elkövetés az elmúlasztással van, következik, hogy „az elmúlasztás bűnci ép oly súlyos ítéletnek tesz ki az embert, mint az elkövetéséi“. A bűnnek két oka van: *a gyarlóság és rossz akarat*. „A gyarlóságból való bűn az, a mely nem előleges beleegyezésből vagy elhatározott akaratból követtetik el; de elkövettétvén azonnal észrevéttetik és a rákövetkező komoly fájdalom által kitöröltetik“. Gyarlóság alatt Szentábrahámí „a léleknek hirtelen való zavarát“, „a tudatlanságot“ és „az emlékezet gyengeségét“ érti. „Rossz akaratból való bűn az, mely elegendő ideig tartó megfontolásból és teljes beleegyezésből származik, vagy a tény után helyben hagyatik“. A rossz akaratból való bűnhöz számíttatik a szent lélek elleni bűn, „mikor is a mi Idvezítőnktől a szent lélek erejével végrehajtott esodatételek az ördögnek tulajdoníttatnak vala“. Eredményére nézve a bűn *halálra való és nem halálra való*. Halálra való bűn az, melyet elkövetője nem akar megbánni; vagy ha megbánná is, de boesánatot nem nyer. Nem halálra való pedig az, a mely megboesáttatik ugyan; de megbánás nélkül az is halált von maga után. A bűnök abban is különböznek egymástól, hogy az egyik *súlyosabb*, a másik *könnyebb*. Nekünk azonban nem szabad egyet is jelentéktelennek tartani; mert mindent Isten tiltja s a legjelentéktlenebb is ismételve súlyossá válik.

Szentábrahámí az erkölestan tárgyalását tovább folytatja a kötelességek előadásával. Azonban, minthogy a fennebb előadott általános részben a hitnek és erkölesnek kiváló fontosságu kérdései vannak tárgyalva, könnyebb áttekinthetés ezeljából megállapodunk, hogy az újabbí unitárius theologia vonatkozó fejtegetéseit is röviden bemutatassuk.

Szentábrahámí erkölestana — mint általában a hagyományos egyházi felfogás befolyása alatt álló kora erkölestudományai — kissé eudämonistikus jellegű, a mennyiben az erkölesi élet ezeljául „a mennyei ígéretek elnyerését“ tűzi ki. És ez az első és legnagyobb

különbség a régi és új tan között. Ma a jutalomért végrehajtott cselekedetnek nem sok erkölcsi értéket tulajdonítunk. A jutalom vagy büntetés csak természetes következménye a jó vagy rossz cselekedetnek; de indoka nem lehet. A jót tennünk kell a „törvény iránti tiszteletből“¹ s azért, mert az magában véve jó. Éppen ezért a vallás-erkölcsi életnek azon kérdései, melyeket Szentábrahámi erkölcstanában „igéreték és fenyegetések“ ezim alatt tárgyal, ma a „hit tárgyai“ között szoktak előadatni, néhol teljesen az ő szellemében, másutt kisebb nagyobb eltéréssel.

A *szent lelket*, melyet a 381-ik évi konstantinápolyi zsinat óta az egyház az istenség egyik személyének tartott, a mely felfogáshoz a reformátorok is csatlakoztak, az unitárius vallás Jézus és az apostolok tanításai alapján mindig csupán „isteni erőnek“ tekintette s annak tekinti ma is.² Ez az isteni erő működött hajdan a prófétákban s más kegyes és igazi emberekben, működött különösen a Jézusban, a kinek „mérték fölött“ adatott volt; az apostolokban, kiket a kereszténység elterjesztésére lelkesített. Azonban azt, a mit még Szentábrahámi is tanít, hogy t. i. a Jézus általa „fogantatott“ s az apostolok „esudatevő“ erőt nyertek volna tőle, az újabbi theologia csupán mythosnak tartja.³ A szent lélek, ha nem is valamely esudálatos, rendkívüli módon, de ma is működik az emberekben. Nevezetesen pedig az „értelmet fölvilágosítja, a szívet megtisztítja, az akaratot megerősíti, nemes tettekre buzdít s a bűntől elfordít“.⁴ Már ezekből is önkényt következik, hogy a szent lélek „személy“ nem lehet, a mint azt a szt. háromság vallói tanítják. Maga a Jézus sem tartotta a szent lelket személynek s általában a szent írásban ilyen tanítás elő nem fordul. A szent lélekre vonatkozó kifejezések alatt, mindig és mindenütt „Istentől származó erőt, befolyást, lelki sugallatot“ lehet és kell értenünk.⁵ De e mellett sok olyan kifejezés használtatik a bibliában a szent lélekről, a milyeneket személyről egy általában nem szoktund mondani.⁶ Ha mégis elfogadnók a szent lélek személyiségét, a szent írásból világosan kitűnik, hogy Istennél s a Jézusnál

¹ Ferencz J. Ker. Vallástudomány. I. r. 41. §.

² U. o. IV. r. 71. §. Unitár Káté. 74. l. Szt. Háromság tört. 60. l.

³ Szt. Háromság tört. 66. l.

⁴ Ker. Vallástudomány. IV. r. 71. §.

⁵ Szt. Háromság tört. 60. l.

⁶ Unitár. Káté 75. l.

kisebb személyiség s így Isten nem lehet.¹ Hogy a szent lélek bennünk is munkás legyen, az első sorban tőlünk függ, mi végre szükség, hogy legyen bennünk: jóra való készség, Jézusban való hit, és Istenben való bizalom. Általában a szent lélek olyan mint a hamu alatt levő parázs, a mely magára hagyatva kialszik, élesztve pedig lánggra gyúl.² A hol pedig a szent lélek lánggra gyúl, ott nagyszerű eredményeket idéz elő; mert annak tulajdoníthatók „mindazok a nemes érzelmek, a tisztult gondolatok és jó cselekedetek, melyek az embert a szó szentebb értelmében emberré teszik“.³

A mai unitáriusok is hisznek a *bűnbocsánatban*. Egy pár vonás kivételével a Szentábrahámival egyező felfogással bírnak e tekintetben is. Igaz, hogy — gondolatunk szerint — a bűnt úgy eltörölni, mintha soha sem lett volna, nem lehet. De a bűnösnek azért nem szabad kétségbe esnie. Isten irgalmas és kegyelmes Atyánk, ki „nem gyönyörködik a halálra valónak halálában.“ Végtelen kegyelmével elnézi hibáinkat s megbocsát azokért. A megbocsátás hatalma egyedül Istené; mert az ő törvényeit hágtuk át bűneinkkel. Istennek hatalma gyakorlásában semmiféle közvetítőre szüksége nincsen. Azonban a bűnös részéről megkívánja: a bűn beismerését, a teljes bűnbánatot, a lelki törődést, a bűn megvetését, javulási szándékot, sőt a „kegyes és istenes életben napról-napra előbb haladást“. Hogy a Jézusnak is nagy befolyása van a mi megigazulásunkra, azt az unitáriusok is hiszik. Azonban ez a befolyás nem a kereszten történt kínos halál „elégítéletében“, hanem a tudományában és példájában áll, a melyek által megmutatta az Istennel való kibékülés és az Istenhez való közeledés útjait. De ez utak megtétele nélkül, csupán a Krisztus érdemeért egyetlen bűnös sem igazul meg.⁴ Hogy Jézusnak és az apostoloknak is lett volna bűnbocsátó hatalma, arról a mai unitárius theologia nem emlékezik.

A Szentábrahámie és a mai felfogás között nagyobb eltérést tapasztalunk a *feltámadás* és az *örök életre* vonatkozó nézetekben. Ugyanis, a mint láttuk az előbbi testi feltámadást tanít, melyben a halottak „egy pillanat alatt mind meg fognak elevenülni“. Azonban már ő is tanítja, hogy a „test egy dicső átváltozáson megy keresztül“.

¹ Szt. Háromság tört. 61. l.

² Ker. Vallástudomány. IV. r. 73. §. Unitár. Káté. 78. l.

³ Ker. Vallástudomány. IV. r. 74. §.

⁴ Channing: Vál. Művei. V. k. 66—74. l. Ker. Vallástudomány. II. r. 52. §. Unitár. Káté. 88—90 l. Symb. theol. III. r. 39—40. §.

Ma a feltámadást úgy tekintjük, mint a lélek halhatatlanságának érzékies formában való előadását. A lélek halhatatlanságában való hitet, mely mindig élt az emberiség jobbainak lelkében, alapítjuk I. a „lélek anyagtalanságára“, melynél fogva az részekre nem osztható s így meg sem semmisülhet; II. Isten jóságára és igazságosságára, melynél fogva, ha szívéünkbe írta az örök élet reményét s a tökéletesség vágyát, ki is elégíti e forró óhajtásainkat; III. Az erkölcsi törvényre, mely szerint, ha a jók nem kapják meg méltó jutalmukat s a rosszak érdemlett büntetésüket e földön, lenni kell egy más életnek, a hol mindenki elvegye cselekedetei jutalmát. Ennek az örök életnek hitét erősítette és világosította meg bennünk Jézus, a maga szellemének megdicsőülésével. Ebben az örök életben a lélek egyénileg fennmarad s az idők végtelen során keresztül halad a tökéletesség útján előre. Az örök élet hitének világánál a halál elveszti rémes voltát s úgy tűnik föl mint egy „átváltozás“, melyben a lélek és a test elválik egymástól; a test porrá lesz s a lélek átmege az örökkévalóságba.¹ Az örök életben *ítélet* tartatik. Erről az ítéletről, melyet különböző időkben nagyon különböző színekkel festettek, de mindig érzéki alakban írtak le, az újabb unitár. theologia csak tartózkodva szól; mivel arról, míg e testben él, biztos tudása senkinek sem lehet. A legtermészetesebb következtetés az, hogy a jókra jutalom s a rosszakra büntetés vár, s ezt tanítja a biblia is. Szentábrahámi ezt a jutalmat vagy büntetést örökösnek mondja. Ellenben a mai theológiánk „viszonyosnak“ tartja, vagyis a szerint módosúl a jutalom és büntetés, a mint a lélek megváltozik az örökkévalóságban t. i. jobba vagy rosszabbá lesz.² Az örök élet boldogságának föltételét elragadóan írja le Channing a következőkben: „A halhatatlan boldogság nem egyéb, mint lelki erőink kiképződése; de ezen erők soha sem fejlődhetnek ki sem most, sem a jövőben másképp, csak ha mi magunk szabadon gyakoroljuk azokat. Magasabb lételt remélni, mialatt lelkiünket elhanyagoljuk, nem egyéb önesalásnál, mit okosság és kijelentés egyaránt kárhozzat. Ne álmodozzatok mennyországról, a hová bejuthattok, habár itt kényetek szerint éltetek. Olyanoknak, a kik jelen életüket feldűlják, a jövő nem hoz, nem hozhat boldogságot. Nincs semmi közösség köztük és a tisztaság ama világa között.

¹ Channing: Vél. Művei. II. k. 152. köv. 1. Ker. Vallástudomány IV. r. 81—82 §. Unitár. Káté 91—92. 1.

² Ker. Vallástud. IV. r. 84. §.

Oly emberi lény, mely Isten nélkül, öntökélesítés nélkül élt, szintoly kevéssé érezheti a menny üdvét, mint egy porladó hulla, mely a sírból kivéve, s a természet legszebb tájképei közé tétetve, élvezhetné a fényt kialudt szemeiben, vagy a balszamos léget, mely az ő porát elfűjja. A halhatatlanság egy dicső tan és nem csak szemlélődés és gyönyörködtetés végett adatott nekünk. Gyönyörei csak az által valósíthatók, ha küzdünk minmagunkkal és törekedünk magasabb erényekre és kegyességre. Hogy Krisztussal ott fenn egyesülhessünk, egyesülnünk kell vele már itt léleekben, a kísértetek legyőzésében, a szeretetben és jócselekvésben. A halhatatlanságnak itt kell kezdődni; a magot már most kell elvetni, mely az örökkévalóságban gyümölcsöt teremjen¹.

Isten fenyegetéseiről a mai unitár. theologia nem emlékezik; mert azokat nem tudja összeegyeztetni a szeretet Atyjával.

Szentábrahámival egyetértően elismerjük és valljuk, hogy Isten a világ törvényadója. Istennek erkölcsi törvényei nem egyebek, mint azok a *parancsolatok*, a melyeknek teljesítését elvárja az embertől. Ezeket a parancsolatokat megismerhetjük egyfelől saját lelkiismeretünkben, másfelől egyes kiválóbb egyének tanításából.² Az isteni parancsolat az emberre nézve „kötelesség”. De a kötelesség alatt soha sem kell olyan „szükségességet” vagy „kényszerűséget” érteni, a mely elől az ember ki nem térhetne.³ Az isteni parancsolatok nem föltételesek; hanem „föltétlenek”. Az ó testamentumi próféták közül Isten parancsolatait a legtisztábban Mózes fejezte ki a tíz parancsolatban. Ezt Jézus sem akarta eltörölni; hanem inkább betölteni, nem a büntetéstől való félelemből, hanem „a törvény iránti tiszteletből”. Azonban a mit Mózes tíz parancsolatban fejezett ki, azt Jézus kettőbe foglata össze: „Szeressed a te Uradat Istenedet teljes szivedből, szeressed felebarátodat mint magadat”. Ez a legfőbb erkölcsi törvény, melyet a ki betölt, az eleget teszen Isten minden parancsolatainak.⁴

Az isteni parancsolatok tárgyai: az *erkölcsi cselekedetek*. Erkölcsi cselekedetei csak erkölcsi személynek lehetnek. Ilyen erkölcsi személy egyedül az ember. Az ember erkölcsisége az értelemben, szabad akaratban és lelkiismeretben áll. Ezek nélkül ninesen

¹ Channing: Vál. Művei. II. k. 161—162. l.

² Ker. Vall. tud. I. r. 40. §.

³ Marion Henri: „Az ember kötelességei és jogai”. 2. l. ford. Péterfi Dénes.

⁴ Ker. Vall. tud. I. r. 42. §.

erkölesi élet. A személyiség fogalmához tartozik a „felelősség“, a mely szerint minden erkölesi személy magaviseletéről felelős. Mennél jobban tisztul az embernek látköre, felelőssége is annál inkább növekedik.¹ Azonban a más cselekedeteiért senki sem tartozik felelősséggel. Ebből önkényt következik, hogy az unitáriusok erkölesi fölfogásával teljesen ellentétben állanak azok a tanok, melyeket némely egyházak „eredendő bűn“ és „helyettes elégtétel“ ezim alatt tartanak fenn.² A legfőbb erkölesi törvényből származó cselekedetek mérlegelésénél nagyon óvatosnak kell lennünk; mert mi csak magát a tettet látjuk, de nem ismerjük annak az indokait is.³ A jóra való állandó készség és törekvés: erény. A bíró, mely a jó és rossz között meghúzza a határvonalat, — a lelkiismeret. Ez a mennél tisztább, annál határozottabban nyilatkozik, szól a tett elkövetése előtt; de szól utánna is. Az embernek legfőbb igyekezetét oda kell irányítani, hogy tiszta lelkiismeretének helyben hagyását minden cselekedetével kiérdemelje.⁴

Az erkölesileg rossz cselekedetet *bűnnek* nevezzük. „A bűn nem egyéb mint az ismert törvénynek öntudatos áthágása.“⁵ E szerint a bűnnek három föltétele van u. m. I. A törvény ismerete. II. A szabad akarat. III. Az ismert törvénnyel ellenkező cselekedet.⁶ A rosszra való hajlandóság, a mig tetté nem változik, nem bűn, a bűnt sokképpen szokták felosztani; de legtermészetesebb az a mely „cselekedeti“ és „múlasztási“ bűnt különböztet meg. Fokozni is lehet a bűnöket; de itt soha sem a bűn „eredménye“, „a tömeg véleménye“ vagy „a polgári büntetés“ az irányadó; hanem a szív gonoszsága.⁷ Büntetlenséggel senki sem dicsekedhetik; mert még a legjobbak is igen sokszor megesnek. Azonban a bűnöknek ezt az általánosságát nem lehet első szülőink vétkeiből származtatni; mert a bűn mindenkinek „személyes“ cselekedete. Eredendő bűn nincs. Igaz, hogy a szülők vétkét példaadás folytán is könnyen öröklik az utódok; de arra is akárhány eset van, hogy bűnös

¹ Marion: e. m. I. l.

² Symb. theol. I. r. 17—18. §. II. r. 21. §.

³ Unitár. Káté. 32. l.

⁴ U. o. 2. l.

⁵ Símén D. Szt. történetek. 5. l.

⁶ Ker. Vall. tud. II. r. 48. §. V. ö. Channing: II. k. 158. l.

⁷ Ker. Vall. tud. II. r. 49. §.

szülőknék erényes gyermekeik vannak.¹ A bűnnek egyetlen forrása: a „szabad akarat“ s egyetlen oka: az emberi „gyarlóság“. A mint a jó cselekedetet a jutalom; úgy követi a bűnt a büntetés, a mi különféle alakban nyilvánulhat. Halálos bűn ninesen; mert az isteni kegyelem végtelen. A szent írásban sok helyen a halál is a bűn következményei közt van említve; de itt „erkölesi halált“ kell érteni; mert a testi halál természetes okokból származik.²

Ezekben vontunk röviden párhuzamot a Szentábrahámi és az újabbkori unitáriusok általános erkölesi elvei között. Ha némely kérdésben eltérést is tapasztalunk; de egy dolog határozottan kitűnik mind a kettőből, az t. i. hogy az unitáriusok minden időben kiváló súlyt fektettek a tiszta erkölesi életre. A legszigorúbb elveket állítottak fel s szigorú, de igazságos mértékkel mérnek. A bűnös számára nem hagynak egyetlen kibúvót, a melyen bűnei következményei elől menekülhetne. Az egyéni felelősség érzetének a fölébresztésére nagy súlyt fektetnek. Általános erkölesi elveink az evangéliumon alapulnak s Jézus hamisítatlan tudományából önkényt következnek. Csak az ilyen tiszta és határozott elveken nyugvó erköles lehet „támasza s talpköve“ az államok fennállásának s az emberiség boldogságának.

VÁRI ALBERT.

---

¹ Ker. Vall. tud. II. r. 50. §.

² U. o. 51. §.

A katholicismus és protestantismus a népnevelés szempontjából.

(Folytatás.)

Báthori Gábor alatt „a reformatusok gyors hatalomra jutásuk és sikereik a jezsuita iskolát (Kolozsvárt) s a r. katolikus nyilvános isteni tiszteletet megszüntették, az unitárius egyházi iskolai életet szűkebb körre s korlátoltabb munkásságra szorították. . . . Mig elődei, az első Báthoriak a katholicismus, a jezsuitarend és a latin oktatás, az utolsó (t. i.: Báthori Gábor) a reformált hitvallás, egy tősgyökeres magyar egyház és iskolai oktatás megalapítója“.¹ Bethlen Gábor a reformatusok iskolaügyében még nagyobb, sőt a legnagyobb buzgalmat fejtette ki. Az unitáriusokat nem nagyon szerette, de mindamellet is az igazságnak hódolunk, ha nyíltan hirdetjük az oktatásügy terén való érdemeit. „A r. katolikusoknak megengedte, hogy Kolozsmonostoron iskolát állítsanak, kiméletesen, de folyvást gyengítette az unitáriusokat. A kalvinisták rövid idő alatt bűmulatos tért foglaltak el. Érdeükben már 1614. febr. 23., márcz. 16-iki gyulafehérvári országgyűlés 4-ik t. cikkében ez áll: „hogy a tanuló iskolákat, a mennyire minden hely értéke megengedi, igyekezzenek helyre állítani és megépíteni.“² Érdemeit az előbb gyulafehérvári, ma nagy-enyedi Bethlen főtanoda teljes mértékben igazolja és fényesen hirdeti. „Buzgalma Erdélyben legjótékonyabbnak bizonyult, a főurakat, népet magával vonta, a főurakkal az országban mindenfelé iskolákat állítottak fel s azok bőkezűségéből a mesterek és lelkészek buzgalma folytán a népnevelés oly korszerű eszme volt, mint akár korunkban.“³ Érdemül tudják be a kalvinhitű erdélyi fejedelmeknek azt az eljárását is, mely szerint híres külföldi tudósokat igyekeztek meggyerni a magyar oktatásügy-

¹ Jakab Elek: Kolozsvár Tört. II. k. 510. l.

² Jakab Elek: Kolozsvár Tört. II. k. 560. l.

³ Szilágyi Sándor: Erdélyország Története, II. k. 213 l.